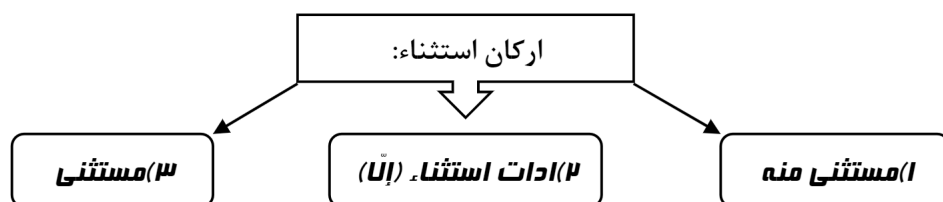

الدَّرْسُ الثَّالِثُ: «الإِستثناءُ و أسلوب الحصر»

*** قاعده استثناء: به روش واسلوبی که در آن کسی یا چیزی از یک «حکم کلی» جدا می شود، «قاعده استثناء» می گوئیم.

کلمه «استثناء» مصدر باب «استفعال» و به معنی «جدا کردن» می باشد.

۱) مستثنی منه

۱) اسمی است که «مستثنی» از آن جدا شده است و همواره در جمله قبل از «إِلَّا» می آید.

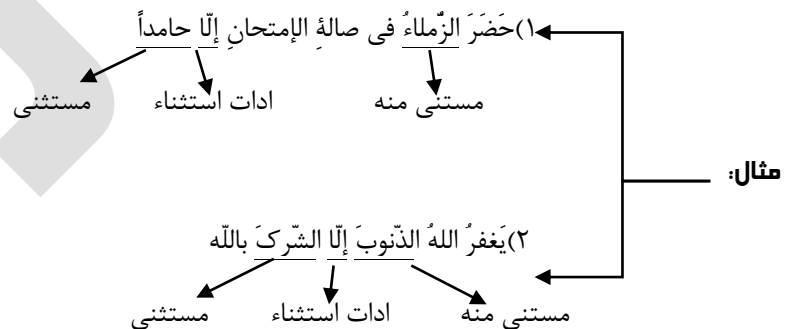
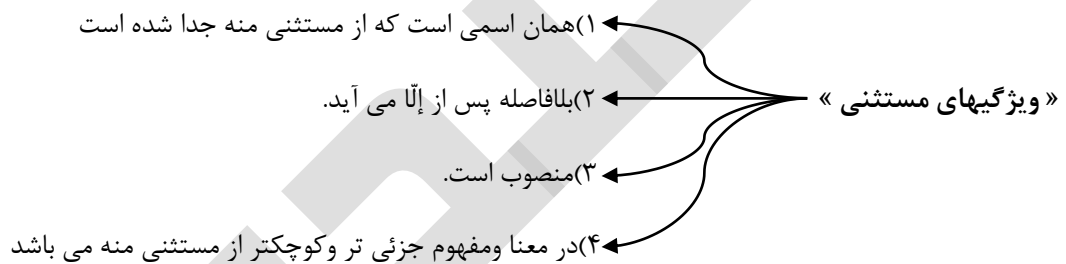
۲) «مستثنی منه» ممکن است یک اسم جمع یا مفرد باشد، ولی در معنا و مفهوم باید «کلی تر و عام تر و جامع تر» از مستثنی باشد.

۳) در زبان عربی «مستثنی منه» مانند «مضاف - موصوف - صاحب حال» نقش اصلی محسوب نمی شود و می تواند در جمله نقش هایی چون: «فاعل - مبتدا - خبر - نایب فاعل و» را به خود بگیرد.

۲) حرف استثناء (إِلَّا): حرف إِيْلَا از ادات استثناء می باشد که «غیر عامل» بوده به معنای «به جز - به غیر از» است.

نکته: دقت کنیم که «أَلَا» با «إِلَّا» یکی نیست. در «أَلَا» همزه بالای الف ولی در «إِلَّا» پایین الف می باشد.

«أَلَا» مخفف «أَنْ لَّا» بوده و بر سر فعل می آید **مثال:** أَلَا نَعْبُدُ: اینک عبادت نکنیم. ولی «إِلَّا» غالباً بر سر فعل نمی آید.

نکته مهم: هرگاه مستثنی منه در جمله قبل از إِيْلَا آمده باشد، إِيْلَا از ادات استثناء محسوب می شود و کلمه بعد از إِيْلَا همواره مستثنی و منصوب است.

«اسلوب استثناء و نکات مرتبط با آن»

۱) در اسلوب استثناء قطعا مستثنی منه داریم.

۲) هم در جملات مثبت و منفی (به شرطی که جمله قبل از **إِلَّا** کامل باشد) می آید. جاء التلاميذ إلى الصفِّ **إِلَّا** مُحَمَّدًا

ما جاء التلاميذ إلى الصفِّ **إِلَّا** مُحَمَّدًا

۳) در اسلوب استثناء اعراب کلمه بعد از **إِلَّا** همیشه منصوب (مُـ ، مِـ ، مِـ ، مِـ) است. في هذا الصفِّ لم ينجح أحدٌ **إِلَّا** المجدِّين.

****راهکارهای تشخیص اسلوب استثناء و مستثنی منه :**

۱) هرگاه جمله قبل از « **إِلَّا** » مثبت (یعنی منفی و سوالی نباشد) و در صورت منفی ارکان جمله قبل از **إِلَّا** کامل باشد.

منفی (ما - لا - لم - لن - ليس) سوالی یا استفهامی (أ ، هل ، كيف..)

مثال: كَرَّمَ الْمُدْرَسُ طَلَّابَهُ فِي الْمَدْرَسَةِ **إِلَّا** الْمُشَاغِبِينَ. (طلاب: مستثنی منه **إِلَّا:**ادات المشاغبين: مستثنی و منصوب)

۲) هرگاه در جمله قبل از **إِلَّا** کلماتی چون ؛ « **كُلٌّ - جميع - أحد - بعض - الناس - شيء - عمل و ...** » و کلماتی که معنای جمع داشته

باشند در این صورت جمله غالباً دارای اسلوب استثناء و **إِلَّا** اادات استثناء است. واگر قبل از **إِلَّا** (شیء و **أحد**) آمد **۱۰۰٪** مستثنی منه وجود دارد **مثال:**

- لَا يَفُوزُ **أحدٌ** فِي هَذِهِ الدُّنْيَا **إِلَّا** صَاحِبَ الْهِمَّةِ الْعَالِيَةِ. (أحد: مستثنی منه ، **إِلَّا:** اادات استثناء، صاحب: مستثنی و منصوب)

- نَجَحَ التَّلَامِيذُ فِي دُرُوسِهِمْ **إِلَّا** الَّذِينَ لَمْ يَدْرُسُوا جَيِّدًا. (التلاميذ: مستثنی منه ، **إِلَّا:** اادات استثناء ، الَّذِينَ: مستثنی و منصوب)

۳- هرگاه بعد از **إِلَّا** ساختار (مِنْ + ضمائر یا بعض + ضمائر ، ه ، هم و غیره) داشتیم مستثنی منه وجود دارد و **إِلَّا** اادات استثناء است.

- لَنْ يَنْجَحَ النَّاسُ فِي الْحَيَاةِ **إِلَّا** مَجْتَهِدِينَ مِنْهُمْ. (الناس: مستثنی منه ، **إِلَّا:** اادات استثناء ، مجتهدين: مستثنی و منصوب)

۴- اگر ساختار جمله قبل از **إِلَّا** کامل باشد. **مثال:**

- لَا يَخَافُ الْمُؤْمِنُ **أحدًا** **إِلَّا** اللَّهَ (أحدًا: مستثنی منه **إِلَّا:** اادات ، الله: مستثنی و منصوب)

نکته: لازم به ذکر است که برای تعیین علامت اسم بعد از **إِلَّا** یکی از دوراه زیر را دنبال می کنیم:

۱) ابتدا میبینیم که کدام یک از ارکان جمله قبل از « **إِلَّا** » حذف شده است؟

۲) جمله را بدون « **إِلَّا** » در نظر میگیریم. اسم بعد از **إِلَّا** هر نقشی که گرفت ، با توجه به نقش گرفته شده آن را حرکت گذاری می

کنیم. **مثال:**

مَشَاهِدَ الرَّجُلِ فِي طَرِيقِهِ **إِلَّا** الْفَارِسَ الذِّكِّيَ : بدون در نظر گرفتن **إِلَّا** کلمه الفارس « مفعول » می شود. پس حرکت « منصوب » می گیرد.

- لَمْ يَكْتَبِ التَّمَارِينَ كَلِمًا **إِلَّا** التَّلْمِيذُ السَّاعِي. بدون در نظر گرفتن **إِلَّا** کلمه التلميذ فاعل می شود. پس باید مرفوع باشد.

نکته: کلمه إلا (مخفف: أن + لای نفی) می باشد. که این کلمه بر سرفعل مضارع می آید و آن را با «إلا» اشتباه نگیریم.

-أمر الأبُ أولاده ألا يكسبوا في أعمالهنّ: (ألا: مخفف «أن لا» می باشد / آن لا یکسلوا)

** أسلوب اختصاص و حصر **

«إلا» در «اسلوب حصر» برای استثناء نمی آید. بلکه برای «اختصاص و حصر» است.

«حصر» یعنی: اختصاص دادن چیزی به کسی یا موضوعی

راهکارهای تشخیص اسلوب حصر:

← (۱) در جملات منفی که «مستثنی منه» آن حذف شده باشد. **مثال:**

-لا يحصل على التّقدّم إلا من يحاولُ كثيراً. (در این جمله مستثنی منه کلمه أحد بوده است که حذف شده است.)

← (۲) در جملات سوالی معمولاً حصر وجود دارد. **مثال:** هل جزاء الإحسان إلا الإحسان. (خبر قبل إلا به بعد إلا منتقل شده است)

← (۳) اگر جمله قبل از إلا ناقص باشد یعنی یک نقشی در جمله ذکر نشود «إلا» حتماً برای حصر و اختصاص است. مثلاً اگر فاعل از جمله

قبل از إلا حذف شده باشد اسمی که بعد از إلا می آید فاعل و مرفوع است و اگر مفعول از جمله قبل از إلا حذف شده باشد اسمی که بعد از إلا می آید مفعول و منصوب است. و.....

-لا يبأس من روح الله إلا القوم الكافرون. (در این جمله فاعل قبل از إلا نیامده است و کلمه قوم فاعل و مرفوع است.)

← (۴) با استفاده از إنما: که در ابتدای جمله به صورت «فقط و تنها» ترجمه می شود. **مثال:**

-إنما قيمة المرء بأدبه. (ارزش انسان تنها به ادب است)

← (۵) با استفاده از فقط: الله فقط يحكم بالعدل بين الناس. (فقط خداوند به عدالت میان مردم داوری می کند.)

نکته ترجمه: جملات دارای اسلوب حصر به دو صورت می توان ترجمه کرد.

(۱) فعل را به صورت «مثبت» ترجمه کنیم و إلا را «تنها- فقط» ترجمه کنیم (۲) فعل را به همان صورت «منفی» و «إلا» را «جز، مگر»

ترجمه کنیم. **مثال:**

← **به صورت منفی:** به پیشرفت دست نمی یابد مگر کسی که بسیار تلاش کند

لا يحصلُ على التّقدّم إلا من يُحاولُ كثيراً.

← **به صورت مثبت:** فقط کسی که بسیار تلاش کند، به پیشرفت دست می یابد.

« سوالات تستى »

١٩- عَيِّن الحصر :

- (١) يعيش النَّاسُ فى الدنيا براحةً إلَّا البخيل !
 (٢) لا يريد المعلم أن يساعد أحداً إلَّا المجتهدين !
 (٣) لم يضيِّع عمره فى المعاصى إلَّا المخطفى فى أعماله !
 (٤) يُخرج القرآن الإنسان من اليأس إلى الرجاء إلَّا الغافلين !

٢٠- عَيِّن الاستثناء :

- (١) لن يحصل على التَّقدم إلَّا من اجتهد وابتعد عن الكسل !
 (٢) ليست الحياة إلَّا مرحلة مملوءة بالمصائب والمشاكل !
 (٣) لم تكن فى المجلَّة إلَّا قصَّة عن المروءة والفتوة !
 (٤) قال الطبيب لى: لكلِّ مرضٍ دواءٌ !

٢١- عَيِّن المستثنى منه محدوفاً:

- (١) لم يطلب شعب إيران شيئاً إلَّا السَّعادة !
 (٢) ليست الدنيا شيئاً إلَّا خيالاً عارضاً !
 (٣) ما وجدت فى المكتبة إلَّا الكتب العلميَّة !
 (٤) ما نهيت أصدقائى عن الكذب إلَّا سعيداً !

٢٢- عَيِّن ما ليس فيه أسلوب الحصر :

- (١) « لا ييأس من روح الله إلَّا القوم الكافرون »
 (٢) ليس للإنسان إلَّا ماسعى !
 (٣) حضر التلاميذ فى حفلة عيد المُعلم إلَّا ثلاثة منهم !
 (٤) « و ما الحياة الدنيا إلَّا لهو و لعب »

٢٣- عَيِّن الخطأ عن إعراب المستثنى :

- (١) يا ولدى لا تستشر فى حياتك إلَّا العقلاء !
 (٢) لم يشاهد رسول الله هناك إلَّا جماعتين !
 (٣) إتى لا أعرف اللغات العالميَّة إلَّا اللغة العربيَّة !
 (٤) لا يفلح الناس فى الآخرة إلَّا المؤمنين منهم !

٢٤- عَيِّن المستثنى منه مفعولاً:

- (١) قد إستعدَّ التلاميذ لإختبار اللغة العربيَّة إلَّا إثنين منهم !
 (٢) آمن الكفَّار بالنبيِّ بعد فتح مكَّة إلَّا جماعة قليلة !
 (٣) دعا المدرِّس طلباه إلى حفلة ميلاده إلَّا الطالب المشاغب !
 (٤) يقول النَّاس كلام الحقِّ فى الحياة إلَّا الكذَّاب !

٢٥- عَيِّن المستثنى منه مذكوراً:

- (١) لا يرسب فى امتحانات نهاية السَّنة إلَّا الذى لم يجتهد فى دروسه !
 (٢) للأحبِّ إلَّا صاحب الخلق الكريم !
 (٣) لم يكتب التمارين كلَّها إلَّا التلميذ السَّاعى !
 (٤) غرس المزارعون فسائل كثيرة اليوم إلَّا هذا الرجل !